

Operan Riddartornet - några rader om musiken.

Carl Unander-Scharin, Juni 2018

Erik Johan Stagnelius kallade sin pjäs för "Sorgspel" och denna term har jag haft framför mig när jag föreställt mig och sedan komponerat musiken. Verket är beställt till unga sångare och instrumentalister¹ som studerar vid Mälardalens Opera- och Musikhögskola. Pjäsen av Stagnelius ansågs ospelbar i nästan 200 år då den på ett kusligt vis tar upp fasansfulla teman kring åtrå och incest, maktmissbruk och tortyr. Vad kunde denna pjäs säga om vår samtid och samtidigt i form av en opera ge unga sång- och instrumentalstudenter en meningsfull uppgift? Så frågan jag måste ställa mig var ungefär: "Hur komponera ett verk som är hanterligt för unga studenter och som klär textens mörka teman i sångbar och memoreringsbar musik för de unga rösterna?"

Riddartornet utspelar sig, enligt Stagnelius manus, på 1500-talet under en vagt antydd riddartid. Platsen är Rheinfels slott vid en "*Strand av Bodensjön. –Borgruiner, och bland dessa ett nästan fullkomligt kvarstående torn*". Det kändes naturligt att föra in komponenter av folkton och av genuin 1500-tals musik i partituret. En strof ur en dans som har framförts vid Gustav Vasas hov användes i de stora folkscenerna (Scen 1 och Scen 13). Jag komponerade även en melodi i folkton för Claras arioso "Lilla Anna" som återfinns i scen 2 och den kulminerande scen 15.

De fyra huvudrollerna Mathilda, Clara, Olivia och von Rheinfels fick musikaliska byggstenar, utformade utifrån både rollkaraktärerna och utifrån de sångare som skall sjunga rollerna vid uruppförandet. Både Mathilda och Clara är unga i pjäsen - och de genomgår fruktansvärda förlopp under pjäsens gång.

Jag valde att ge **Mathilda** musikaliska komponenter som bygger på hennes längtan bort och ut till "Sirius, Orion, Cassiopeja". Mathildas musik beledsagas av olika rytmiska och tonala komponenter som drar henne bort från jorden. Jag använde mig delvis av en skala som jag skapat ur en sifferserie som är byggd på en passus ur Psaltaren - Ps 126:5-6: *De som sår under tårar*. Mathilda har även starkt

¹ Sångstämmornas utformning vad gäller tessitura och omfång har tillkommit i nära samarbete med Mälardalens högskola, Prof. Lena Hellström-Färnlöf, samt de sångare som medverkade i uruppförandet.

rytmiska motiv som är tänkta att skildra hennes nästan obändiga viljekraft och den till sist övermäktiga situation som hon utsätts för av sin far när han bit för bit bekänner sitt begär till henne och tvingar henne till ett omöjligt val. Mathilda får också presentera "Riddartornets tema", en klang som reser sig upp som ett torn ur mörkret när Mathilda vittnar om ett tidigt minne av en anderöst som viskar "Akta dig för Riddartornet!".

Clara är Mathildas jämnåriga väninna som tröstar och finns vid hennes sida under dramats förlopp. Hon får sin stora scen mot slutet av operan då hon sjunger "Varför sa du inget?" vid Mathildas livlösa kropp. Claras musik bygger delvis på folkton och delvis på mediantiska förlopp som återfinns i "Riddartornets tema". Mathildas mor, **Olivia**, har förmodats död i 15 år - men under den kväll då Mathilda ska rymma med sin älskade, yppar de bägge trojänarna **Manfred och Herman** att hon finns inlåst i Riddartornets mörka, mörka valv. Olivia sjunger i sin aria "Jag är ett lik i gravens mörker" om sin fruktansvärda belägenhet och sin längtan efter solen - som även är en sinnebild för hennes älskade dotter Mathilda. Olivias musik är mörk och hesiterande, och skildrar genom staplingar av små sekunder i en outsinlig 12/8-takt hennes fjättrade tillstånd.

Den största utmaningen för mig blev att finna en musik för **von Rheinfels** - dramats obeveklige mörka kraft. Efter att ha laborerat med många olika musikaliska dräkter, valde jag att ge honom två musikaliska grundkomponenter - skapade utifrån två aspekter på hans psyke: dels den av honom i närmast religiösa termer omhuldade erotiska kraften som riktas mot dottern. Jag gav honom därför dels en hymnisk musik av tillbedjan till den himlastormande åtrån. Till detta tema, fogade jag en rytmisk komponent som är tänkt att skildra von Rheinfels mentala gränslöshet. Detta gjorde jag genom en rytm som är snubblande/ haltande och som bygger på "'flyttande 32-dels paus" vilken skapar en 7 mot 8 rytm. Denna återkommer när Rheinfels sjunger om sitt världsförbrännande begär i scenerna 6 ("Ni mäktiga begär") och 17 ("Rheinfels credo").

Verket är uppbyggt av ett pärlband av dialoger - utformade som replikbyten snarare än som duetter. Ett exempel på detta är det bisarra samtalet i scen 6 mellan den extatiska Rheinfels och den inlåsta Olivia som kommunicerar genom en fängelsevägg och där endast fragment av ord når fram till den andre - fyllda av hat och hämndbegär. Ett annat exempel är den omfattande konfrontationen i scen 7,

då Mathildas rättframhet bit för bit förmår Rheinfels att erkänna att Olivia lever - och i förlängningen begära det oerhörda i utbyte mot Olivias frihet. I scenerna 6 och 7 dyker ett pentatoniskt klustermoln från Ouvertyren upp som en sinnebild för den svepande och förtärande åtrån.

Förutom de fyra huvudrollerna, skapade jag i samarbete med librettisten Magnus Florin, en stor grupp av **rollkaraktärer som utgör en folkmassa** - vilka alla lyder under den fruktade men ändå generöse von Rheinfels. Alla roller har solistiska inpass i de större folkscenerna. En viktig komponent är här det jag kallar "Lydnads-rytmen" - en rytm i 7/8-takt som Rheinfels bankar i golvet när han kräver lydnad. Rytmen fortplantar sig genom Manfred och Hermans lydiga bankande till hela folkmassan - som genom att banka denna rytm visar sin härskare underkastelse i scenerna 8, 11 och 16.

Verket inleds och avslutas med två dikter av Stagnelius vilka Magnus Florin och jag valde ut för att inrama originalpjäsen. Dessa dikter sjungs av ensemblen och är tänkta att ge sorgspelet en ton av avgrundsdjup längtan efter en vackrare värld. I Ouvertyren "Vad är vårt liv?" återfinns ett moln som svävar i pentatoniska kluster ovanför en robust klangvärld av stråk-klinger. I den avslutande "Se nöjets lampor" sjunger hela ensemblen en sorts slocknad koral som genljuder av de fasor som de upplevt under det gångna dygnet, men som - i E J Stagnelius anda och språkdräkt - också besjunger "de unga hopp, de gyllne fantasier" som med "tårar fåfängt jag kallar tillbaka".

Carl Unander-Scharin, 7 juni, 2018